

Тема 21 Аксіологічні проблеми сучасного науково-медичного пізнання

План

1. Загальнотеоретичний зміст аксіології
2. Функціонування цінностей в науці та медицині
3. Проблема аксіологічної суверенності науки і медицини
4. Різноманіття і суперечливість ціннісних орієнтацій в медицині

Проблема походження цінностей Перша дилема:

- 1. Матеріалістичне трактування предметності цінностей базується на тріадичній будові буття (предмет, його властивості та відношення людини до предмета і його властивостей);
 2. Цінність виникає, функціонує і втрачається в суб'єктно-об'єктному відношенні (всередині суспільства). Цінності набувають понятійного вираження: імперативи і заборони, принципи і норми поведінки, ідеали і т.д .;

3. **Цінність** - це гранична підстава людського вибору, тому вона є формою людської свободи, тобто звільнення особистості з-під влади примітивних і вибору вищих цінностей;

4. З поняттям цінності змістовно пов'язане і поняття «оцінка» (**суб'єктивне** вираження цінності об'єкта).

Друга дилема: співвідношення «цінність-істина»

Співвідношення «цінність-істина» отримало в історії культури і науки неоднозначне розуміння - від ототожнення до абсолютної протилежності між ними;

Античні філософи стверджували, правильну відповідь слід шукати посередині, тобто «Золоту середину»;

Істина сама по собі є аксіологічно нейтральною категорією;

Істина і цінність

- - це різні за своєю природою феномени культури;
- Досвід сучасної науки припускає поєднання гносеологічного й аксіологічного критеріїв.

Співвідношення «цінність-користь»

- Ці категорії є різнорідними (користь - категорія праксеологічна);
- Цінність і користь не є протилежностями, оскільки вони є комплементарними, такими, що доповнюють одна одну.
- Вони стають імперативами збереження природи, здоров'я і життя людей, культурних надбань людства.

Співвідношення «цінність-мета»

- 1. Ці категорії відносяться до духовної діяльності людства, але до різних її видів;
 2. Поняття «мета», як і його варіанти: ідеал, проект, норма - відображають різні модифікації моделює, проєктивної, духовно-перетворювальної діяльності нашої творчості;

3. «Мета», «ідеал», «проект»

характеризують процес людської діяльності технологічно, а цінність - змістовно, ідеологічно (мета виправдовує засоби, політика - брудна справа);

4. Норма - регулятор поведінки людей (зовнішній фактор), цінність - внутрішній орієнтир діяльності людей.

Проблема структури і функціонування цінностей

- Матеріалізм виходить з визнання цінностей в якості продукту суспільної діяльності людей;
- Вони народжуються і змінюються відповідно до зміни соціальних потреб і намірів;
- Вони стають феноменами культури, що направляють і регулюють ефективність людської діяльності.

Діалектика цінностей полягає в наступному:

- предметна специфічність,
- соціально-системна організація (ієрархія цінностей);
- Під системою загальнолюдських цінностей слід розуміти вивірені соціально-історичним досвідом найбільш значні цінності людства (*«Здоровий дух не боїться брати з собою в дорогу вагомий вантаж цінностей минулого»* Й. Хейзінга).

Цінності розрізняються (І вар.):

- за предметним змістом (духовні і матеріальні, економічні, соціальні і т.п.),
- за роллю в життєдіяльності індивіда (термінальні та інструментальні),
- за функціональною спрямованістю (такі, що інтегрують, і такі, що диференціюють)

II варіант

- Смесложиттеві (уявлення про добро і зло, щастя, мету і сенс життя)
- Вітальні (життя, здоров'я, добробут, особиста безпека)
- Суспільного визнання (працьовитість, соціальний стан)
- Міжособистісного спілкування (чесність, безкорисливість, взаєморозуміння)
- Демократичні (свобода слова, партій, совісті, національний суверенітет)
- Утилітаристські (прагнення до матеріального багатства, особистий успіх, підприємливість)

Система ценностей

```
graph LR; A[Система ценностей] --> B[Выражается в форме идеалов личности]; A --> C[Специфична у определенных возрастных, профессиональных, этнических, религиозных и др. групп]; A --> D[Иерархия ценностей обуславливается национальной, классовой, социальной принадлежностью];
```

Выражается в форме идеалов личности

Специфична у определенных возрастных,
профессиональных,
этнических, религиозных и др. групп

Иерархия ценностей обуславливается
национальной, классовой,
социальной принадлежностью

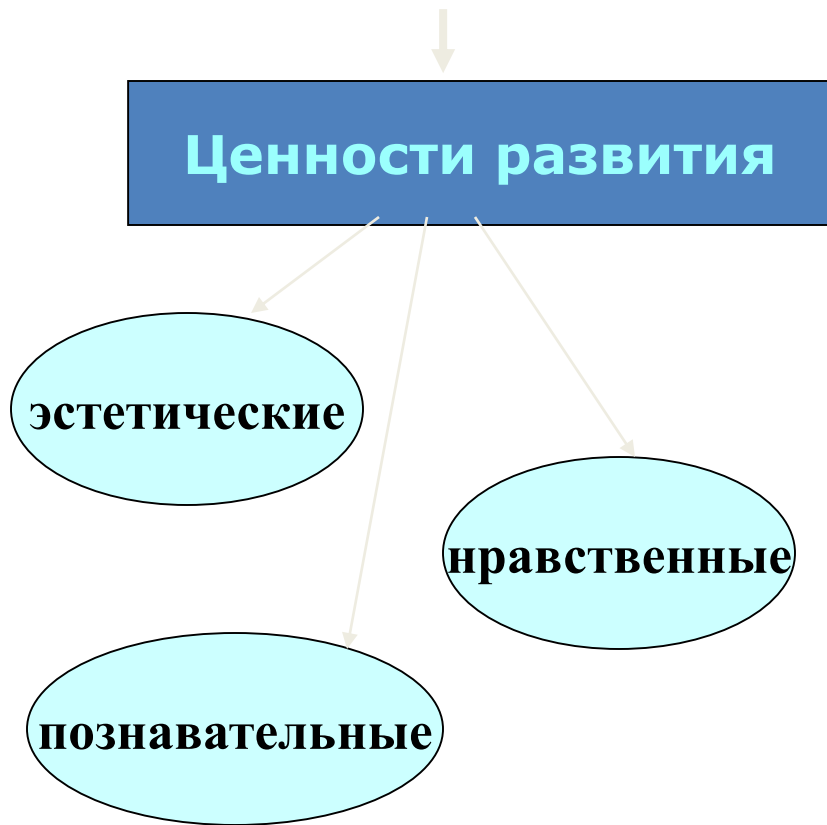
Пирамида потребностей АБРАХАМ МАСЛОУ



Анализ психологических подходов

А. Маслоу

- Высшие ценности



- Обыденные ценности



За ступенем спільності можна виділити цінності:

- особисті,
- групові,
- класові,
- національні,
- громадські,
- регіональні,
- загальнолюдські.

Ценностные ориентации

обеспечивают устойчивость личности, преобладание определенного типа поведения.

Ценностные ориентации

- Экономическая свобода.
- Конкуренция.
- Уважение к собственности, коммерческому успеху.



Причина - відсутність чіткої ієрархії моральних цінностей.

Така ситуація породжує плюральність нормативних програм людської життєдіяльності.

З одного боку, кожен індивід отримує великі можливості для здійснення вибору, що передбачає достатній ступінь його моральної автономії.

Але, з іншого боку, дана моральна автономія може і не сформуватися саме в силу ціннісної невизначеності (стереотипи).

В період формування особистісних світоглядних основ,



який припадає на підлітковий вік, відсутність чітких моральних орієнтирів може привести до формування різного роду залежностей і конформізму. Неминучим наслідком цього буде існування індивіда в рамках гетерономної моралі. І, по суті, вже не так важливо, що буде виступати в якості джерела такої гетерономії: думка дорослих, однолітків, пріоритети масової культури і т. д. Головним буде факт нездатності індивіда до здійснення свідомого морального вибору.

Психологічний інфантилізм

породжує чимало проблем: це і безпорадність, емоційна замкнутість і навіть безпліддя.

Це доросла людина, яка продовжує поводитися як дитина, яка застрягла в цих дитячих сценаріях і тільки мріє про те, що її життя зміниться, але нічого для цього не робить.



Моральний інфантилізм не має вікових обмежень.



При цьому саме моральна спрямованість групи впливу сприятиме формуванню просоціальної або асоціальної моральної поведінки.

Що ж стосується теоретичного
медичного знання,

**то тут роль філософії виключно
важлива, перш за все - у сфері
поглибленого осмислення цілісного
сприйняття медиками наукової
картини світу і людини в ньому.**



Подібно до того, як філософія

розрізняє традиційне і сучасне суспільства, варто розрізнити традиційну і сучасну медицину.

Здоров'я і хвороба - також соціальні явища. І кожне суспільство визначає їх зміст, виносить оцінку, формує більш-менш очевидні критерії діагностики та технології лікування відповідно до особливої моментом його історичної еволюції.



Здоров'я,

з одного боку, є **наслідком** тих соціальних ресурсів, які контролює та чи інша соціальна група, з іншого - саме здоров'я є досить ефективним **ресурсом** в процесах соціальної взаємодії.

Ценностная ориентация включает в себя три компонента:



когнитивный, или смысловой,

в котором сосредоточен социальный опыт личности. На его основе осуществляется научное познание действительности, способствующее становлению ценностного отношения

эмоциональ ный, который

предполагает переживание индивидом своего отношения к данным ценностям и определяет личностный смысл этого отношения

поведенчес кий, базирующийся

на результатах взаимодействия первых двух компонентов. субъектом формируется готовность действовать, осуществлять задуманное в соответствии с продуманным планом.

Проблема оцінки істинного знання як блага існує в двох видах:

- У вигляді **змістовного знання** як над-особистісної системи знань. Знання в цьому випадку має загальну цінність;
- У вигляді **функціонального знання**, необхідного для вирішення певних конкретних завдань. Цінність знання полягає в тому, що воно є продуктом діяльності в інших науках або практичної діяльності людини;

Аспекти цінностей

- Прагнення виявити різні аспекти **впливу цінностей на процес наукового пізнання** реалізувалося в декількох теоретичних підходах, які ряд дослідників називають аксіологічними концепціями.

Етична концепція

- орієнтована на розробку кодексів наукової етики стосовно до різних науковим співтовариствам. У такі кодекси включається принцип моральної відповідальності дослідника. В даному випадку система цінностей розглядається як найважливіший фактор ***мотивації діяльності*** дослідника.

Прагматична концепція

- виходить з того, що розвиток науки отримує чітку аксиологічну орієнтацію в ситуації, коли дослідники зосередять зусилля переважно на дозволі загальнолюдських проблем. У цьому випадку система цінностей фактично виступає як ***фактор вибору напрямків*** дослідження.

Стагнаційна концепція

- обґрунтовує методологічну позицію, відповідно до якої слід призупинити (наскільки це можливо) процес просування "вглиб" матерії до тих пір, поки розвиток наукового знання: природного, технічного та гуманітарного - загрожує виникненням різного роду негативних наслідків. У ситуації, що розглядається система цінностей також є найважливішим ***фактором вибору напрямків*** дослідження, з тією відмінністю, що можливі результати сучасних наукових досліджень розглядаються як своєрідні "антицінностей".

Синтетична концепція

- спрямована на пошук шляхів вирішення протиріч між природними і гуманітарними областями сучасної науки, протиріч, гостру соціальну значимість яких ще в середині ХХ ст. обгрунтував Ч. Сноу в роботі "Дві культури". У даному випадку мова йде про взаємозближення систем цінностей, що лежать в основі природничо-наукового та соціально-гуманітарного знання.

Прогностична концепція

- трактує аксіологізації науки як процес, який в перспективі може забезпечити зняття протиріч системи "людина - соціум - біосфера". Очевидно, в цьому випадку йдеться про цінності, включених в процес ***прогнозування*** соціальних наслідків розвитку науки.

У розглянутих концепціях

- йдеться про *різні* системах цінностей, що в тій чи іншій мірі впливають на розвиток науки. Вони істотно доповнюють одна одну, оскільки в комплексі розглядають як зовнішні аксіологічні фактори наукового розвитку, так і систему внутрішніх цінностей науки.

Слід підкреслити також,

- що різноманіття концепцій аксіологізації науки витікає в тому числі і з не цілком диференційованого розуміння проблеми "наука - цінності" в роботах ряду авторів. Дійсно, наука може бути розглянута і як соціальний інститут, і як система знань, і як процес пізнавальної діяльності суб'єкта науки, і як феномен культури. У кожній з цих іпостасей наука виявляється по-різному пов'язаної з системою цінностей.
- Якщо розглядати науку як **соціальний інститут**, то тут роль цінностей - у забезпеченні ефективності функціонування цього інституту.

Пізніше до цих основних Мертон додає ще декілька додаткових норм,

- таких, наприклад, як
- *оригінальність,*
- *інтелектуальна скромність,*
- *незалежність,*
- *емоційна нейтральність,*
- *безсторонність.*

Серед усіх зазначених принципів *універсалізм* є одним із найважливіших .

- Наукове співтовариство повинно будуватися згідно універсалістськими критеріями, які є соціологічно непроблематичні або можуть бути покладені в основу соціальної стратифікації (розподілу на страти, тобто групи) науки. При цьому мають ураховуватися тільки наукові заслуги і ніщо більше. Наукове співтовариство має наближатися до **меритократії**, соціальної системи, що стратифікована за принципом індивідуальних досягнень

у трактуванні Мертона

- наведені принципи є саме імперативами, тобто приписами, ідеальними образами поведінки вченого, а не дескрипторами (об'єктивними описами) дійсної поведінки "середньостатистичного" вченого. Однак саме їхнє існування у свідомості наукового співтовариства в якості зразка поведінки забезпечує виконання соціальним інститутом науки його основних соціальних функцій – генерації нового "позитивного", тобто "загальноновживаного" знання, розуміння і пояснення реальності.

У повсякденному житті,

- як вказував сам автор концепції наукового етосу, кожен дослідник дотримується системи взаємовиключних, але **ситуативно необхідних поведінкових стереотипів.**

Зокрема, він, залежно від умов, повинен:

- 1) передавати якомога швидше свої наукові результати колегам, але не повинен поспішати з публікаціями;
- 2) бути сприйнятливим до нових ідей, але не повинен піддаватися інтелектуальній "моді";
- 3) прагнути здобути таке знання, що отримає високу оцінку колег, але не повинен працювати безвідносно до оцінок інших вчених;
- 4) захищати нові ідеї, але не повинен підтримувати необачні ви-сновки;

- 5) докладати максимальних зусиль для визначення питань, що належать до його компетенції, але, при цьому, вчений зобов'язаний
- 6) бути вкрай точним у формулюваннях та деталях, але не пам'ятати, що ерудиція іноді гальмує творчість; ставати педантом, адже це шкодить змісту;
 - 7) завжди пам'ятати, що знання універсальне, але вчений не повинен забувати, що будь-яке наукове відкриття робить честь нації, представником якої воно здобує;
 - 8) виховувати нове покоління вчених, але не віддавати навчанню молоді занадто багато уваги і часу;
 - 9) вчитися у великого майстра і наслідувати його, але не бути схожим на нього [

Сучасна (постакадемічна) наука і науковий етос Зімана (*PLACE*)

- "те, що можна було б назвати пост-академічною наукою, відрізняється від більш раннього стереотипу класичної науки, підміняючи ринкову конкуренцію концептуальних популяцій і наукових шкіл – їх носіїв командно-адміністративним управлінням. Дослідницькі групи працюють, виконуючи команди, подібно до маленьких фірм, що виробляють конкурентоспроможний товар для ринку. Комерційна підприємливість і особиста мобільність заміщає професійну відповідальність і стабільність кар'єри як принципи організації науково-дослідницької діяльності".

Цей процес

- супроводжується появою в семантичному кодї наукового співтовариства термінів-брендів, раніше тут невідомих, запозичених ззовні – з культури громадянського суспільства, сформованої на Заході в останні кілька століть (**менеджмент, контракт, адміністрування і контроль, відповідальність, навчання, зайнятість**). Дж. Зіман небезпід-ставно вважає їх ознакою прогресуючої (додамо – перманентної) "бюрократизації" і заявляє, що виживання фундаментальної науки в новому соціальному контексті вельми "дивовижно".

При підході до науки як до системи ***науково-дослідної діяльності***

- цінності є найважливішими чинниками досяжності цілей в системі цієї діяльності.
- У разі розгляду науки як ***системи знань*** може бути застосовний принцип "**свободи від цінностей**" в тому його аспекті, який пов'язаний з об'єктивною істиною. Мова йде про необхідної елімінації (виключення) йдуть від суб'єкта деформацій, спотворень під впливом особистої і групової тенденційності, забобонів, пристрастей і т.п.

Однак, як не парадоксально, такі "вільні від цінностей"

- наукові знання не можуть бути отримані поза ціннісно навантаженого процесу пізнавальної діяльності суб'єкта. Якщо суб'єкт наукового пізнання виявляється "ціннісно нейтральним", то це означає, що в системі його мотивів відсутні такі цінності, як відповідальність, сумлінність, прагнення до наукової істини та ін., що, в свою чергу, перешкоджає досягненню істини. Саме на цей аспект діалектики когнітивного і ціннісного звертає увагу відомий вітчизняний філософ науки Л. А. Микешина (р. 1930), стверджуючи, що "епістемологічна проблема полягає в тому, щоб зрозуміти, як ціннісно навантажена активність суб'єкта може виконувати конструктивні функції в пізнанні" .

Таким чином,

- результат розгляду діалектики когнітивного і ціннісного істотним чином залежить від того, з якої точки зору розглядається сама наука.
- До початку XXI ст. розширення і поглиблення аксиологічної проблематики відбулося завдяки визнанню того, що різні когнітивні (пізнавальні) та методологічні форми - теорія, метод, істина, факт, принципи пізнання і ін. - самі отримали не тільки когнітивний, а й ціннісний статус.

На цій підставі можуть бути виділені **дві групи цінностей**, що детермінують процес наукового пізнання:

- а) **социокультурные (мировоззренческие) ценности**, обусловленные соціальної та культурно-історичної природою науки і наукових співтовариств, самих дослідників;
- б) **внутринаучные (когнитивно-методологические) ценности**, выполняющие регулятивні функції і визначають вибір теорій і методів, способи висування, обґрунтування та перевірки гіпотез, що оцінюють підстави інтерпретацій, емпіричну і інформативну значимість даних і т.п.

З одного боку,

- подібна класифікація є відносною, оскільки, наприклад, наукова істина - безумовна внутрішнауочною цінність. З іншого боку, та ж істина включається (або не включається) в систему соціокультурних цінностей. Так, широке поширення у вітчизняному повсякденній свідомості інтересу до різного роду екстрасенсів, астрологів, провісникам, "ясновидцем" демонструє зниження ціннісного статусу наукової істини у цій сфері культури.

У той же час обидві розглянуті групи цінностей знаходяться в складному взаємозв'язку.

- Так, зміст істинного знання повинно бути об'єктивно нейтральним (об'єктивність істини забезпечується її незалежністю від чиїх би то не було інтересів і переваг). Разом з тим самі наукові істини є цінністю як для науки, так і для суспільства в цілому.

Внутрішні наукові цінності

- виконують насамперед орієнтаційну і регулюючу функції стосовно до процесу наукового дослідження. До числа цих цінностей відносять: методологічні норми і процедури наукового пошуку; методiku проведення експериментів; оцінки результатів наукової діяльності та ідеали наукового дослідження; етичні імперативи наукового співтовариства; нове рішення актуальної наукової задачі і виникнення нового напрямку дослідження; адекватний опис, несуперечливе пояснення, аргументований доказ і обґрунтування, чітку, логічно впорядковану систему побудови або організації наукового знання.